

Szakály Ferenc – Vonyó József (szerk.)

PÉCSI MOZAIK 2.

Pécs a hódoltság korában

Tanulmányok

KRONOSZ KIADÓ – PÉCS TÖRTÉNETE ALAPÍTVÁNY

Pécs a hódoltság korában

Szakály Ferenc és Szita László
emlékének

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó és a Pécs
Története Alapítvány gondozásában 2012-ben megjelent
nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6027-900

Pécs a hódoltság korában

Szerkesztette:

Szakály Ferenc és Vonyó József

Kronosz Kiadó – Pécs Története Alapítvány

Pécs, 2012

Pécsi Mozaik 2.

Szerkesztőbizottság:

Bachmann Bálint, Kaposi Zoltán, Pilkhoffer Mónika,
Ujváry Jenő, Visy Zsolt, Vonyó József (elnök)

A sorozat szerkesztői:

Erőss Zsolt és Fedeles Tamás

Jelen kötet a Pécs Története Alapítvány kiadásában 1999-ben megjelent
Pécs a törökkorban. Tanulmányok Pécs történetéből 7.
című kötet második, bővített és javított kiadása

Az első borítón Franciscus Foy 18. századi,
Pécset ábrázoló festményének részlete látható

Forrás: Főapátsági Levéltár, Pannonhalma,
Jelzet: Acta Antiquiora Fasc. 58. (Miscellanea) 201.

A hátsó borítón látható kép:

A tettyei romok a 19. század második felében

Forrás: Hunfaly János - Rohbock, Ludwig: Ungarn und Siebenbürgen dargestellt in
malerischen Original-Ansichten. Darmstadt, 1860.

© szerzők

© szerkesztők

@ Pécs Története Alapítvány

© Kronosz Kiadó

Tartalom

Table of Contents	6
Inhalt	7
A kötet szerzői	8
Előszó	9
Előszó a <i>Pécs a törökkorban. Tanulmányok Pécs történetéből 7.</i> című kötethez	13
TANULMÁNYOK	15
SZAKÁLY FERENC A dél-dunántúli hadszíntér 1526–1543	17
VARGA SZABOLCS Pécs kapcsolata a Dráván túli területekkel a 16. század első felében	54
SUDÁR BALÁZS Megjegyzések a pécsi dzsámik történetéhez	74
DÁVID GÉZA Mohács–Pécs 16. századi bégjei	85
HEGYI KLÁRA Pécs török katonasága	124
FODOR PÁL Egy pécsi származású török történetíró: Ibrahim Pecsevi	142
TIMÁR GYÖRGY A pécsi címzetes (választott) püspökök birtokmegőrző törekvései a hódoltság idején	169
MOLNÁR ANTAL Jezsuiták a hódolt Pécsen (1612–1686)	208
BALÁZS MIHÁLY A szekér és az ökör. Adalék a baranyai antitrinitarizmus történetéhez	310
SUDÁR BALÁZS A hódolt Pécs történetéhez	328
G. ETÉNYI NÓRA Pécs 1664. évi ostromának nemzetközi visszhangja	341
SZITA LÁSZLÓ Pécs és régiójának felszabadulása a török megszállás alól	364

Table of Contents

Tartalom	5
Table of contents	6
Inhalt	7
List of Contributors	8
Preface	9
Foreword for the volume <i>Pécs during the Ottoman Occupation</i> (Studies on the History of Pécs 7.)	13
STUDIES	15
FERENC SZAKÁLY The South-Transdanubian Battleground between 1526 and 1543	17
SZABOLCS VARGA The relationship of Pécs with the regions south of the Drava river in the second half of the 16th century	54
BALÁZS SUDÁR On the history of occupied Pécs	74
GÉZA DÁVID The Beys of Mohács–Pécs in the 16th Century	85
KLÁRA HEGYI The Turkish Militaries of Pécs	124
PÁL FODOR A Turkish Historian Born in Pécs: Ibrahim Pecsevi	142
GYÖRGY TIMÁR The Intentions of Pécs’s Honorary (elected) Bishops to Preserve Episcopal Estates in the Era of Turkish Rule	169
ANTAL MOLNÁR The Society of Jesus in the Suppressed Pécs (1612–1686)	208
MIHÁLY BALÁZS The Coach and the Oxen. Adjunct to the History of Anti-Trinitarians in Baranya	310
BALÁZS SUDÁR Some Remarks Referring to the History of Mosques in Pécs	328
NÓRA G. ETÉNYI The International Echoes of the Siege of Pécs in 1664	341
LÁSZLÓ SZITA The Liberation of Pécs and its Region from Turkish Occupation	364

Inhalt

Tartalom	5
Table of contents	6
Inhalt	7
Autoren des Bandes	8
Vorwort	9
Vorwort zum Band „Pécs in der Türkenzeit“ (Studien zur Geschichte von Pécs 7.)	13
STUDIEN	15
FERENC SZAKÁLY Südtransdanubien als Kriegsschauplatz 1526–1543	17
SZABOLCS VARGA Die Kontakte der Stadt Pécs zu den Territorien jenseits der Drau in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts	54
BALÁZS SUDÁR Zur Geschichte von Pécs unter türkischer Herrschaft	74
GÉZA DÁVID Die Bega von Mohács–Pécs im 16. Jahrhundert	85
KLÁRA HEGYI Türkisches Militär von Pécs	124
PÁL FODOR Ein türkischer Historiker pécs-er Stammung: Ibrahim Pecsevi	142
GYÖRGY TIMÁR Die Bestrebung der Titular- (gewählten) Bischöfen von Pécs um die Besitzbehaltung während der Türkenzeit	169
ANTAL MOLNÁR Jesuiten im besetzten Pécs (1612–1686)	208
MIHÁLY BALÁZS Der Wagen und der Ochse. Angaben zur Geschichte des Antitrinitarismus im Komitat Baranya	310
BALÁZS SUDÁR Anmerkungen zu der Geschichte der Moscheen in Pécs	328
NÓRA G. ETÉNYI Internationaler Anklang der Belagerung von Pécs im Jahre 1664	341
LÁSZLÓ SZITA Die Befreiung von Pécs und ihrer Umgebung von der türkischen Besatzung	364

A kötet szerzői

Balázs Mihály kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár, JATE BTK Középkori Magyar Irodalom Tanszék (Szeged)

Dávid Géza a történettudomány doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE BTK Török Tanszék (Budapest)

Fodor Pál főigazgató, a történettudományok doktora, tudományos tanácsadó, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet (Budapest)

G. Etényi Nóra kandidátus, habilitált egyetemi adjunktus, ELTE BTK Középkori és Koraiújkori Magyar Történelem Tanszék (Budapest)

Hegyi Klára a történettudományok doktora, tudományos tanácsadó, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet (Budapest)

Molnár Antal PhD, tudományos főmunkatárs, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet (Budapest)

Sudár Balázs PhD, tudományos munkatárs, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet (Budapest)

Szakály Ferenc akadémikus, MTA Történettudományi Intézet (Budapest)

Szita László a történettudományok doktora, ny. levéltár-igazgató (Pécs)

Tímár György kandidátus, r. katolikus plébános (Kövágószőlős)

Varga Szabolcs PhD, főiskolai docens, Pécsi Hittudományi Főiskola (Pécs)

Vonyó József PhD, c. egyetemi tanár, PTE BTK Történettudományi Intézet (Pécs)

Előszó

Szokatlan, ha egy szerkesztő nevét gyászkeretbe foglalva olvashatjuk. Kötetünk esetében ezt az indokolja, hogy csak részben új könyvről van szó. 1999-ben jelent meg a *Pécs a törökkorban* című kötet. A *Tanulmányok Pécs történetéből* sorozat 7. elemeként napvilágot látott munka szerkesztése közben érte a halál Szakály Ferencet, aki az 1970-es évektől a magyarországi török kori kutatások vezető személyiségévé vált. A könyv, amit kezében tart a T. Olvasó, ennek bővített kiadása.

Az eredeti kötet évekkel ezelőtt elfogyott, miközben változatlan érdeklődés mutatkozott iránta. Ezt az érdeklődést tartotta ébren két újabb, a Pécs Története Alapítvány által kiadott könyv. Egyrészt Varga Szabolcs népszerű kismonográfiája (*Írem kertje. Pécs története a hódoltság korában, 1526–1686*. Pécsi Hittudományi Főiskola – Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2009), másrészt Hegyi Klára forrásközlése (*Török források Pécs 16. századi történetéhez*. Források Pécs történetéből 3. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2010), melyben isztambuli levéltárak anyagának Pécsre vonatkozó részleteit adta közre a szerző. Ez tette indokolttá az ismételt, a *Tanulmányok* későbbi köteteiben megjelent újabb három értekezéssel bővített kiadást.

Egy könyv anyagának 13 év elteltével történő, ismételt kiadása szükségszerűen azzal jár, hogy nem a legfrissebb kutatási eredményeket teszi közzé. Az alább olvasható tanulmányok azonban az adott résztéma legfelkészültebb kutatóinak szakmailag megalapozott, időtálló munkái, amelyek ma is érvényes ismereteket, értékeléseket tartalmaznak. Az olvasónak azonban annak tudatában kell kézbe vennie a könyvet, hogy e munkák a bő évtizeddel ezelőtti szakirodalom ismeretében készültek. Azokon egy-egy szerző, illetve a szerkesztő csak a legszükségesebb kiegészítéseket, pontosításokat végezte el, az első kötetben található hibákat javította. Az egyetlen, az egész kötetet érintő változtatás a lábjegyzetek egységesítése volt. Mindezzel együtt jó lelkiismerettel nyújtjuk át könyvünket, mert – meggyőződésünk szerint – változatlanul hasznára lehet a téma iránt érdeklődőknek: kutatóknak és laikus olvasóknak egyaránt.

Az eredeti kötet megjelenésekor még csak Szakály Ferencet kellett gyászolnunk a szerzők közül. Róla emlékeztünk meg annak előszavában. Ma már Szita László és Timár György sem lehet részese az új kiadásnak. Közülük elsősorban a Baranya Megyei Levéltár volt igazgatójára kell emlékeznünk.

* * *

Szita László (1933–2005), a történettudományok doktora a török kor elsőszámú kutatója volt Baranyában. Nem csak az eredeti források feltárójaként, azok feldolgozójaként, hanem tudományszervezőként és -népszerűsítőként is.

Számos más kérdés kutatását követően az 1980-as évek közepétől kezdett intenzíven foglalkozni a korszakkal, annak is záró szakaszával: a felszabadító háborúk történetével. E munka keretében nemcsak a magyarországi levéltárakban kutatott. Elsőként, illetve első

között tárta fel a témakör alapvető fontosságú eredeti dokumentumait bécsi, karlsruhei, müncheni, római, bolognai, urbinói, eszéki, karlócai, zágrábi archívumokban. Ennek eredményeként születtek meg – részben társszerzőkkel közösen szerkesztett – országos, sőt nemzetközi jelentőségű forrásközlései: *Budától – Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek az 1686–1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez.* Pécs, 1987; *Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből.* A szigetvári történészkonferencia előadásai a város és a vár felszabadításának 300. évfordulóján [1989]. Pécs, 1993; *A török kiűzése a Körös–Maros közéből 1686–1695.* Gyula város és a vár török alóli felszabadulásának 300. évfordulójára. Gyula, 1995; *A legnagyobb győzelem. Dokumentumok az 1697. évi török elleni hadjárat és a zentai csata történetéhez.* Pécs – Szigetvár, 1997; *A karlócai béke és Európa. Dokumentumok a karlócai béke történetéhez 1698–1699.* Pécs, 1999. A széles körben szakmai elismerést kivívott, máig alapvető forrásokként használt köteteken túl több tucatnyi tanulmányban, forrásközlésben adta közre a korszakkal kapcsolatos ismereteit – itthon és külföldön. Több mint 200 közleményének közel 20%-a foglalkozott a témával.

Hasonló jelentősége volt konferenciákon és egyedi alkalmakon tartott előadásainak. A konferenciáknak nem csak előadója volt – lelkes és szakértő szervezője is. Közülük kiemelkednek a nagyharsányi csata évfordulóján rendezett (Siklós, 1987), valamint a két város felszabadítására emlékező (Szigetvár, 1989; Nagykanizsa, 1990) nemzetközi konferenciák. Nemcsak a lokálpatrióta érdeklődést elégítették ki, hanem a török kori kutatások műhelymunkáját is segítették az éveken keresztül szervezett szigetvári konferenciák, melyekre rendszeresen meghívta a korszak legjobb magyar kutatóit: Szakály Ferencet, Hegyi Klárát, Fodor Pált, Dávid Gézá, Varga J. Jánost, Pálffy Gézá és másokat. Betegsége súlyossá válásáig, az új évezred első éveig ő irányította Pécs török kori történetének kutatását a Pécs Története Alapítvány égisze alatt (1993–2003). Részt vett számos település (Nagykanizsa, Szigetvár, Siklós, Bonyhád, Nagyharsány, stb.) török kori történetének feltárásában és bemutatásában, helytörténeti monográfiák, illetve részleteik megírásában.

És mindez csak a török korra vonatkozó munkásság dióhéjban történő összefoglalása. A Baranya Megyei Levéltár igazgatójaként (1971–1993), a Baranyai Helytörténetírás/Történetírás szerkesztőjeként (1971–1995), a Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportjának vezető funkcionáriusaként (1967–2005), az MTA Pécsi Területi Bizottsága Helytörténeti Munkabizottságának elnökeként (1988–1996) végzett tudományszervező munkája révén számos projekt indításával, kutatók tucatjainak inspirálása, kutatói tevékenységének önzetlen segítése, tanulmányaik publikálása révén is gazdagította a város és a régió tudományos eredményeit.

E sokrétű és tartalmas munkássággal jelentős mértékben hozzájárult kötetünk előzményének létrejöttéhez. Ezért is emlékezünk rá őszinte tisztelettel és megbecsüléssel.

* * *

Abban a reményben nyújtjuk át a könyvet a T. Olvasónak, hogy hasznos forrása lesz ismeretei gyarapításának.

Pécs, 2012. április

Vonyó József
szerkesztő

Szita László
(1933 - 2005)

Szakály Ferenc
(1942 – 1999)

Előszó

*a Pécs a törökkorban.
Tanulmányok Pécs történetéből 7.
című kötethez*

Tragikusan kényszerű körülmények nyomán született előszó. A tanulmánykötetek szerkesztésének szokásos rendje szerint a Szerkesztőnek kellett volna papírra vetnie. 1999 júniusának utolsó napjaiban még arról egyezkedett a sorozat szerkesztőjével, miként kapja meg utolsó átnézésre az immár végső formát öltött könyv anyagát. Annak ismételt áttekintése után tervezte megírni az előszót. Alig telt el egy hét, amikor érkezett a hír: Szakály Ferenc, a törökkor kutatásának vezető személyisége örökre eltávozott közülünk. Tudta, hogy a szíve beteg. Mégis úgy dolgozott, mintha tudomást sem venne róla. Nemcsak e kötet teljes elkészítését tervezte. Maga ajánlotta fel, hogy – a korszakkal kapcsolatos korábbi publikációk, az alább olvasható tanulmányok és további hiánypótló kutatások alapján – megírja a Pécs történetét teljesség igényével feltáró nagymonográfia törökkort tárgyaló részét. Halála őt is, bennünket is megfosztott ettől a lehetőségtől. Ez a tanulmánykötet lett utolsó, nagyobb szabású munkája. A szerzők, a sorozat szerkesztői és a kiadó rá emlékezve adják át könyvüket a Tisztelt Olvasónak.

* * *

Szakály Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a magyar történész társadalom legismertebb, s egyben legelismertebb tagjainak egyike volt. Dolgozott levéltárosként és muzeológusként, mielőtt az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa lett. Hosszú időszakokon keresztül töltött be tudományszervező munkát jelentő, vezető pozícióit az Intézetben, s vett részt az Akadémia különböző munkabizottságaiban. A szakma közállapotának javítása, társadalmi rangjának növelése érdekében vállalt és fejtett ki sok energiát igénylő munkát a Magyar Történelmi Társulat főtítkáráként. Volt a Történelmi Szemle főszerkesztője. Bábáskodott a reális történelmi köztudat formálásában forradalmi szerepet vállaló, népszerű történelmi szakfolyóirat, a *História* születésénél, melynek rovatvezetőjeként haláláig dolgozott. Közéleti emberként élt – pártpolitikai elkötelezettségek nélkül. Kialakította és megfogalmazta véleményét társadalmi kérdésekben, mindig gazdag történelmi ismeretei alapján, szakmailag megalapozottan. Ebben az értelemben volt megfontolt és alapos, de egyben szenvedélyes, néha indulatos is. Nagy dinamizmussal, energikusan, sőt önfeláldozóan szolgálta mindazt, amiben hitt. Minden tevékenysége azt célozta, hogy minél teljesebb, pontosabb és hitelesebb kép alakuljon ki a hódoltság kori Magyarország gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális viszonyairól, s ezen túl a magyarság egész múltjáról, nemzeti hagyományairól, történelmi lehetőségeiről; és azt, hogy e munka elvégzéséhez minél kedvezőbb feltételek alakuljanak ki a mai Magyarországon.

Monográfiáiban, tanulmányaiban számos vonatkozásban új kép bontakozott ki a hódoltsági terület életéről, az ott élőkéről és lehetőségeikről. A parasztvármegyéről, a hódoltsági kettős adóztatásról, a mohácsi csatáról (stb.) írt munkái éppúgy megkerülhetetlenek a kutatók, miként a Magyarok Európában c. sorozat általa írt, *Virágkor és hanyatlás 1440–1711* című II. kötete a magyar történelmet oktatók vagy tanulók számára. Munkáiban Magyarország történetét mindig az európai viszonyok egészébe ágyazva vizsgálta és értelmezte. Másrészt vallotta, hogy reális országos kép csak sok-sok helyi esemény, jelenség ismeretében, az ezeket dokumentáló vidéki forrásanyag feltárása révén rajzolható meg. Ebből is fakadt, hogy nagy jelentőséget tulajdonított a helytörténetírásnak. Nemcsak mások ilyen jellegű munkáit használta következetesen, hanem maga is gyakran művelte e műfajt. Mindenekelőtt – a szűkebb hazájának tekintett – Tolna megye török kori viszonyait vizsgálta alaposan, de alig van megyénk, jelentős városunk, melyek hódoltsági történetéről ne született volna írása. E tanulmányait megtalálhatjuk a megyei levéltárak és múzeumok évkönyveiben, tanulmánykötetekben és egy sor várostörténeti monográfiában.

E munka keretében évtizedek óta működött együtt pécsi kutatókkal a baranyai-pécsi viszonyok feltárásában. Rendszeres előadója volt a Szita László által szervezett, törökkort tárgyaló siklói és szigetvári konferenciáknak, tanulmányokat közölt a török uralom alóli felszabadulás történetét feldolgozó baranyai tanulmánykötetekben. Könyvünk, s az azt megalapozó konferencia szervezése nem egyedi jelenség tehát, hanem szerves folytatása a korábbi együttműködésnek, szerves része – s tragikus módon utolsó nagyobb alkotása – Szakály Ferenc életművének.

* * *

Az 1998 szeptemberében szervezett konferenciának és az ott elhangzott előadások alapjául szolgáló tanulmányok közlésének kiemelkedő jelentősége van a Pécs történetét feltáró kutatásokban. Az anyagi feltételek elégtelen volta miatt, 1993 óta most nyílt először ismét lehetőség arra, hogy egy nagyobb korszak legjobb kutatói, megbízás alapján tárják fel a város történetének egy-egy részkerdését. Ennek köszönhetően tematikus értelemben egységes, szakmailag magas színvonalú kötet született, amely jelentős mértékben felgyorsítja a Pécs történetét feldolgozó nagymonográfia hódoltság kori részének megírását.

A szerkesztőbizottság reményei szerint a továbbiakban más korszakok, illetve a város életének fontos részterületei vonatkozásában nyílik lehetőség hasonló kutatások végzésére, tanulmánykötetek kiadására.

* * *

A kötet szerkesztése során minimális mértékben törekedtünk a formai egységesítésre. A szerzők által választott – egymástól eltérő – formában közöljük az egyes tanulmányok tudományos apparátusát (jegyzetek, szakirodalom).

Vonyó József
sorozatszerkesztő

TANULMÁNYOK

